

LIMBA MOLDOVENEASCĂ SAU LIMBA ROMÂNĂ: ARGUMENTE ISTORICO-JURIDICE

Dr. hab. Valeriu CUȘNIR
Dr. Dumitru C. GRAMA
Institutul de Cercetări Juridice
și Politice al AȘM

MOLDOVAN OR ROMANIAN LANGUAGE: HISTORICO-JURIDICAL ARGUMENTS

Summary. Currently, there is no country with its entire population to be homogenous by the criteria of race, color, ethnicity, language, culture, religion. The rights on the people who belong to some minorities begin, of course, with equality of rights and nondiscrimination continuing with the right to ethnic, linguistic, cultural and religious identity; these people enjoy all rights and fundamental human freedoms, just like any other person. The present study highlights certain aspects of the controversies that have been ongoing for years in regards to the name of the mother tongue of the native population of the Republic of Moldova but also about the followed linguistic policies. Taking into account the actuality of the issue we come with some historical and juridical arguments that, in our opinion, would allow the citizens to fully understand the scientific truth concerning the correct name of the state language of the Republic of Moldova.

Keywords: Romanian language, Moldovan language, Moldovan speech, state language, linguistic identity.

Rezumat: Actualmente, în lume, practic nu există vreo țară în care toată populația să fie omogenă după criteriul rasei, culorii, etniei, limbii, culturii, religiei. Drepturile persoanelor care aparțin unor minorități încep, desigur, cu egalitatea în drepturi și nediscriminarea și continuă cu dreptul la identitate etnică, lingvistică, culturală și religioasă; aceste persoane se bucură de toate drepturile și libertățile fundamentale ale omului, ca și oricare altele. Studiul prezent reflectă unele aspecte ale disputelor controversate care s-au derulat pe parcursul anilor vis-à-vis de denumirea glotonimului limbii materne a populației autohtone din Moldova, dar și privind politicile lingvistice urmate. Cum ele nu conțin și având în vedere actualitatea problemei examinate, venim cu unele argumente istorico-juridice care, în opinia noastră, ar permite cetățenilor să conștientizeze adevărul științific privind denumirea corectă a limbii de stat a Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: limba română, limba moldovenească, grai moldovenesc, limba de stat, identitate lingvistică.

S-au împlinit 25 de ani din ziua când Sovietul Suprem al RSS Moldovenești, la cererea sutelor de mii de participanți la mișcarea pentru salvarea limbii materne a populației autohtone de la dispariția iminentă din viața social-economică și politico-juridică a republicii, prin legea *Cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești* din 31 august 1989, în scopul lichidării deformărilor survenite în construcția lingvistică din republică a conferit limbii moldovenești statutul de limbă de stat [1]. Această normă juridică a fost introdusă în calitate de amendament în Constituția RSS Moldovenești din 1978, atunci în vigoare, prin art. 70¹. Grație acestei noi prevederi constituționale, băștinașii au obținut nu doar declarativ-formal, ca pe timpul puterii sovietice, (constituțiile URSS din 1936 și 1977, constituțiile RSS Moldovenești din anii 1941 și 1978), ci chiar dreptul real de a utiliza limba maternă în viața politică, socială, economică, juridică și culturală a republicii noastre [2].

Deși denumirea corectă a limbii materne a băștinașilor, în aspect științific, era cea de *limbă română*, totuși în 1989, în virtutea gradului avansat de deformare a conștiinței naționale a locuitorilor, cauzat de politica de deznaționalizare promovată timp de circa două secole de către autocrația țaristă și de regimul totalitar sovietic, s-a acceptat în calitate de compromis provizoriu denumirea de *limbă moldovenească*, care realmente era doar denumirea *graiului vorbit* în republică, dar nu și denumirea *limbii literare*.

În pofida greutăților menționate, în cadrul disputelor controversate dintre deputații Sovietului Suprem s-a reușit indirect reflectarea realității istorico-științifice. Legea *Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești*, adoptată la 1 septembrie 1989, în *Preambulul* său a constatat existența reală a *identității lingvistice moldo-române* [3].

După adoptarea *Declarației cu privire la suveranitatea RSS Moldovenești* din 23 iunie 1990, a *Declarației de Independență a Republicii Moldova* din 27 august 1991, odată cu aprofundarea procesului de democratizare a societății, marea majoritate a intelectualității naționale și o parte considerabilă a populației autohtone s-a dezis de dogma existenței a două limbi est-romane. Doar un grup restrâns de intelectuali autohtoni, susținuți pe toate căile: moral, politic și financiar de către forțele proimperiale interne și externe, inclusiv de elitele politice ale partidelor de stânga și de cele ale grupurilor etnice ale alolingvilor, continuă să propage ideea eronată că *graiul moldovenesc* vorbit de oamenii simpli de la orașe și sate din republică ar fi o *limbă* distinctă, iar nu o (ramificație) parte componentă a *limbii române*.

Dispute publice controversate privind denumi-

rea limbii de stat au avut loc în anii 1992-1994 în timpul elaborării și discutării proiectului noii Constituții a Republicii Moldova. Grupurile de deputați *Conciliere* (Soglasie) și *Viața Satului* au insistat ca limba de stat să poarte denumirea de *limbă moldovenească*, invocându-se faptul că locuitorii Țării Moldovei s-au numit moldoveni, iar părinții și bunicii ar fi vorbit limba, denumirea căreia ar fi derivat, în opinia lor, de la denumirea statului în care locuiau. Grupul de deputați ai *Frontului Popular Creștin-Democrat* a militat ca denumirea limbii de stat să fie *limba română*, argumentând că doar astfel va fi respectat principiul istorico-științific al situației lingvistice din republică [4].

Chestiunea denumirii limbii de stat a fost una dintre cele mai controversate probleme în timpul examinării și adoptării Constituției Republicii Moldova în cadrul ședințelor Parlamentului din vara anului 1994. Frațiunea blocului *Partidului Socialist* și a *Mișcării Unitatea-Edinstvo*, împreună cu cea a *Partidului Democrat Agrar*, în baza argumentelor menționate în alineatul precedent, au militat pentru glotonimul *limba moldovenească*. Frațiunea *Alianței Frontului Popular Creștin-Democrat*, împreună cu cea a *Blocului Țăranilor și Intelectualilor*, au pledat pentru glotonimul *limba română*. În consecință, prin voturile a 28 de deputați ai fracțiunii blocului *Partidului Socialist* și ai *Mișcării Unitatea-Edinstvo* (mulți dintre care, fiind alolingvi, nu posedau nici *graiul moldovenesc*, nemaivorbind de limba literară), și a 56 de voturi ale deputaților fracțiunii *Partidului Agrar Democrat* (majoritatea cărora nu dispunea de cunoștințele necesare pentru a face o distincție clară între noțiunile științifice *grai*, *dialect*, *limbă litera-*

ră), s-a decis din considerente politice ca denumirea limbii de stat să fie stipulată în articolele 13 și 118 ale Constituției Republicii Moldova din 1994 prin glotonimul *limba moldovenească*.

Sintagma *limba moldovenească*, potrivit opiniei savantului filolog Raimond Piotrowski de la Universitatea Pedagogică „A. I. Herțen” din Sankt Petersburg, a fost utilizată în permanență atât în calitate de „instrument al politicii imperiale țariste, cât și al politicii imperiale staliniste-bolșevice”. În ședința Conferinței științifice *Limba română este numele corect al limbii noastre* din iulie 1995, savantul rus a constatat fără echivoc: „Menirea acestui instrument era de a izola Basarabia, iar mai târziu – Republica Moldova de arealul românesc” [5].

Și după adoptarea Constituției din 29 iulie 1994, unde în articolele 13 și 118 era stipulat glotonimul *limba moldovenească*, disputele acerbe dintre oponenți nu au luat sfârșit. Ele continuă cu aceeași intensitate și în prezent. *Având în vedere actualitatea problemei examinate, venim cu unele argumente istorico-juridice, care, în opinia noastră, ar permite cetățenilor onești să conștientizeze adevărul științific privind denumirea corectă a limbii de stat a Republicii Moldova.*

Cercetările științifice atestă că limba vorbită de populația majoritară a republicii este *limba română*. Amintim, că deja în primul Cod de legi al Țării Moldovei, promulgat de domnitorul Vasile Lupu în 1646 și editat la Iași, chiar pe copertă era menționat că acest monument de drept al Principatului a fost elaborat în limba românească cu titlul: *Carte românească de învățătură de la Pravilele împărătești și de la alte giudeațe cu dzisa și cu toată cheltuiala lui Vasilie Voievodul și Domnul Țării Moldovei di în multe*

Foto 1. Carte românească de învățătură, foaia de titlu a ediției din 1646 în grafie chirilică

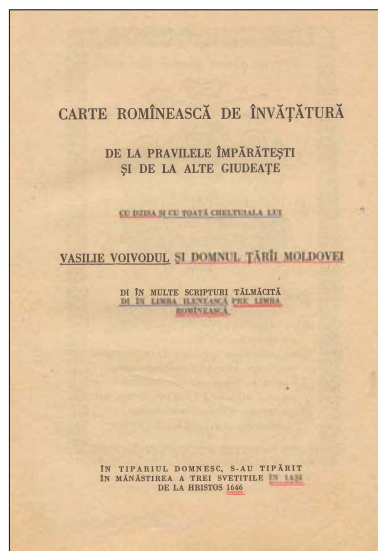

Foto 2. Carte românească de învățătură, ediția anului 1961 în grafie latină

scripturi tălmăcite di în limba ilenească pre limba românească, editată la Iași în 1646 [6; foto 1,2].

Cartea românească de învățătură din 1646 prin unele fragmente incluse în *Prefață* a limpezit în mare măsură conceptul că locuitorii Moldovei erau *români* în aspect etnic și că vorbeau *limba română*. Ne referim la acele pasaje, în care logofătul Eustratie preciza că a tălmăcit pravilele „den scrisoare grecească pre limba românească ca să poată înțelege toți” [7]. Prin aceste rânduri cărturarul jurist, reflectând realitatea obiectivă, constata că în anii '40 ai secolului al XVII-lea locuitorii Principatului Moldova vorbeau în *limba românească*.

Autoritățile publice și cele ecleziastice ale Statului Moldova de asemenea considerau *limba română* drept limbă a populației Principatului. Acest lucru e demonstrat de faptul că pe foaia de titlu a *Cărții românești de învățătură* este menționat că traducerea s-a făcut *di în limba ilenească pre limba românească*. Constatarea dată reprezintă nu numai poziția grupului de cărturari ce au alcătuit Codul de legi din 1646, dar și viziunea oficială în problemă a domnitorului Principatului, adică a puterii supreme de stat în Țara Moldovei. Doar *Cartea românească de învățătură* a fost elaborată și publicată sub controlul direct al domnitorului Vasile Lupu, cu suportul material și financiar al acestuia.

Monarhul avea o poziție consecventă privitor la faptul că locuitorii țării erau români în aspectul apartenenței lor etnice și că ei vorbeau limba română. Cu trei ani mai înainte, în *Cuvânt către toată seminția romenească*, prefață la opera mitropolitului Varlaam (*Carte românească de învățătură dumenicile preste an și la praznice împărătești și la svinți mari*) din 1643, domnitorul Statului Moldova Vasile Lupu scria că dăruia „limbii românești carte pre limba românească” [8].

Poziția oficială a puterii supreme ecleziastice a Moldovei referitor la glotonimul limbii vorbite în Principat și-a găsit reflectarea în *Cazania* editată la Iași în 1643. Chiar pe foaia de titlu a operei lui Varlaam (?-1657), menționată în alineatul precedent, era indicat nemijlocit că s-a tălmăcit „din limba slovenească pre limba romenească” [9]. În *Cuvânt către cetitoriu* mitropolitul Țării Moldovei scria despre „limba noastră românească” [10], constatând, în acest mod, că anume această limbă era vorbită de populația Statului Moldova.

Anume *Cartea românească de învățătură* a lui Vasile Lupu a contribuit și la cristalizarea conștiinței etnice a populației Principatului. În prefața acestei legiuiri logofătul Eustratie îi numea în mod direct pe locuitorii Statului Moldova *români*. Astfel, apreciind însemnătatea *Cărții românești de învăță-*

tură din 1646 pentru cultura juridică a populației din arealul Carpato-Danubiano-Nistrean, pravilistul scria: „Acestea înțelepciuni și acestea învățături ne-au dat și ne-au lăsat noo tuturor rodului românesc ca să ne fie noo de pururea izvor de viația în veaci nescădzut și nesfârșit” [11].

Nu este vorba de o inovație a logofătului Eustratie. Ea dezvoltă și aprofundă conceptul de conștiință multiseculară a identității etnice a populației Principatelor Române. Conform atestărilor din *Letopisețul Țării Moldovei* al cronicarului Grigore Ureche (cca 1590-1647), călugărul grec Maximian l-a convins în 1506 pe domnul Moldovei Bogdan-Vodă (1504-1517) să încheie pace cu domnul Valahiei Radul-Vodă (1495-1508), spunându-i că „sintu creștini și o seminție” [12].

Prin termenii *rodul românesc*, *seminția*, *seminția românească* cărturarii din Evul Mediu subînțelegeau poporul român. Anume poporul român era amintit la 1643 de către domnitorul Moldovei Vasile Lupu în predislovia la *Cazania* lui Varlaam, când scria: „Dar și milă și pace și spăsenie a toată seminția românească pretutinderea ce se află” [13].

Un rol important în cristalizarea conștiinței populației autohtone din arealul Carpato-Danubiano-Nistrean, a sentimentului de apartenență etnică la poporul român l-a avut întrebuintarea în lucrările unor cărturari a termenului *neam* și a sintagmei *neam românesc*. Cel mai înalt demnitar al puterii ecleziastice din Statul Moldova, mitropolitul Varlaam, îi considera pe locuitorii autohtoni ai Transilvaniei de un *neam* cu băstinașii Țării Moldova. În lucrarea *Răspunsul împotriva catehismului calvinesc* el scria transilvănenilor că sunt „cu noi de un *neam român*” [14]. Într-un alt fragment al operei menționate, Varlaam conchidea că și locuitorii Moldovei și cei ai Valahiei erau de asemenea români. Referindu-se la răspândirea *Catehismului calvinesc*, mitropolitul scria: „Această cărtulie a ajuns și la noi, la românii din Țara Moldovei și din Țara Românească” [15].

Dar la determinarea corectă a glotonimului și a etnonimului locuitorilor din Țara Moldovei au întâmpinat dificultăți nu doar oamenii simpli, ci și unele personalități ale culturii naționale.

Astfel, Grigore Ureche (c. 1590-1647), mare vornic al Principatului, un compartiment din *Letopisețul Țării Moldovei* l-a intitulat *Pentru limba noastră moldovenească*, iar în text n-a utilizat sintagma *limba moldovenească*, ci pe cea de *graiul nostru* [16]. Prin urmare, cronicarul nu făcea distincție între noțiunile *limbă* și *grai*, considerându-le probabil ca identice.

Eminentul savant Dimitrie Cantemir (1673-1723), membru al Academiei din Berlin din 1714,

privitor la glotonimul utilizat de locuitorii Țării Moldovei și la etnonimul lor a avut inițial unele opinii, pe care ulterior le-a modificat vizibil. În tratatul său enciclopedic *Descrierea Moldovei*, capitolul IV din partea a III-a este intitulat *Despre limba moldovenilor*. Autorul, în opinia noastră, menționa că moldovenii, ca locuitori ai Principatului, aveau o limbă proprie. Dar fiind savant de talie europeană și cunoscând realitatea lingvistică din celelalte două țări românești, D. Cantemir a specificat că „locuitorii Valahiei și ai Transilvaniei aveau aceeași limbă cu Moldovenii” [17]. Prin urmare, marele savant a făcut o precizare judicioasă, constatând că autohtonii din Moldova, Valahia și Transilvania vorbeau una și aceeași limbă. El era la curent cu existența graiurilor în limba moldovenilor și, într-o anumită măsură, a reușit să caracterizeze specificul celor mai importante graiuri, inclusiv a celui vorbit de locuitorii Valahiei.

Investigând tratatul *Descrierea Moldovei*, am reușit să scoatem în evidență că D. Cantemir n-a concretizat care era etnonimul și glotonimul utilizat de locuitorii Moldovei. Practic în lucrare nu este evidențiat faptul că locuitorii după apartenență etnică erau români și vorbeau limba română. Nici termenul *român* și nici sintagma *limba română* n-au fost utilizate în *Descrierea Moldovei*. Prin urmare, folosirea termenului *moldovean/moldoveni* creează impresia că D. Cantemir ar fi avut în vedere că acesta era etnonimul caracteristic pentru locuitorii Principatului.

Dar termenii *moldovean/moldoveni* în aspect politico-juridic însemnau și apartenența statală a locuitorilor Țării Moldovei. Din textul lucrării *Descrierea Moldovei* nu putem stabili cu precizie care a fost semnificația termenilor *moldovean/moldoveni* în concepția științifică a cugetătorului D. Cantemir.

Mai târziu, în procesul elaborării *Hronicului vechimei a romano-moldo-vlahilor* D. Cantemir suplimentar a studiat 150 de lucrări ale cronicarilor și istoricilor precedenți din diverse state europene. Informațiile noi acumulate i-au permis să clarifice diferite aspecte ale evoluției istorice a populației autohtone din arealul Carpato-Danubiano-Nistrean, inclusiv aspectele referitoare la etnonimul și glotonimul băștinașilor. Ca rezultat, în capitolul XII din cartea a II-a a *Prolegomenei Hronicului* cugetătorul a reflectat atât originea istorică a populației din Moldova, Valahia și Transilvania, cât a și concretizat cine erau la începutul secolului al XVIII-lea băștinașii în aspect etnic: „De aicea dară și dintr-aceștea romani s-au început neamul nostru a românilor. Și Traian, marele împărat, iaste săditoriul și răsăditoriul nostru; romanii sint buciumii viii Dachii noastre și noi vlăstarile lor, de atunce până acmu, pentr-atâtea clătiri și mutări de vremi, nestârpiți și nedeazădăcinați înverdzind și

dreaptă și adevărată roadă de slavă și cinstea și vitejiia româniască” [18].

Autorul *Hronicului* și-a expus opinia concludent vis-à-vis de glotonimul limbii locuitorilor Moldovei. Chiar și pe foaia de titlu a tratatului este stabilit expres că lucrarea a fost elaborată *pre limba Românească*. Și în *Precuvântarea* tratatului său D. Cantemir menționa, că după finalizarea *Hronicului* în *limba latinească* a considerat necesar ca „de iznoavă din limba latinească iarăși pre cea a noastră românească” să o prefacă (scrie) [19].

Cercetările efectuate denotă că sub presiunea țarismului rus *graiul moldovenesc* a fost inoculat în conștiința populației de la est de Prut în calitate de *limbă moldovenească*. Cu această denumire inadecvată în aspect științific, limba maternă a populației autohtone de la est de Prut a fost utilizată în documentele Imperiului Rus din 1773 și până în 1917.

Subsegmentul etnic românesc de la est de Prut a fost lipsit după 1812 de instituțiile naționale de stat, de care a beneficiat în cadrul Principatului Moldova, limitându-se sfera de utilizare a limbii materne și a izvoarelor dreptului național în activitatea instituțiilor de stat, administrative și judecătorești în Basarabia, iar mai târziu a fost lipsit aproape completamente de aceste drepturi. Ca urmare, subsegmentul etniei românești de la est de Prut, la fel ca și cele circa 200 de popoare neruse, a fost impus să trăiască până în 1917 în cadrul unui imperiu cu regim de guvernare a monarhiei autocrate, în care etniile neruse erau lipsite completamente de drepturile și libertățile necesare dezvoltării firești a popoarelor lumii, supuse unui proces intens de deznaționalizare și de rusificare. Nu întâmplător academicianul sovietic M. N. Pokrovski și alți autori au caracterizat Imperiul Rus ca *închisoare a popoarelor* [20].

Pentru a urgenta procesul de deznaționalizare și de rusificare a membrilor subsegmentului etnic românesc din teritoriile de la est de Prut, autocrația țaristă în actele normative și în alte documente oficiale a falsificat etnonimul și glotonimul acestora, sperând astfel să deformeze mai ușor conștiința lor națională și să-i facă să uite cine sunt de fapt. Glotonimul *limba română*, vis-à-vis de limba maternă a autohtonilor din Basarabia și din Transnistria, și etnonimul *român* ce reprezenta apartenența națională (etică) a locuitorilor băștinași din regiunile menționate, n-au fost întrebuițate în perioada 1792/1812-1917 nici într-un document oficial și nici în vreun act legislativ, promulgat de guvernul Imperiului Rus sau de administrația colonială din regiune. Prin asemenea procedee fariseice, românii moldoveni din teritoriile de la est de Prut li se inocula treptat ideea că ei ar fi vorbit o altă limbă decât cea utilizată de

consângenii lor de la vest de Prut și că s-ar fi deosebit de dâșșii și în aspect etnic.

Regulamentul privind instituirea administrației provizorii în Basarabia din 1812 în §10 stabilea că în calitate de ispravnici puteau fi aleși doar moldovenii. Prin urmare, termenul român, care potrivit investigațiilor științifice ale cărturarilor autohtoni: *Coresi, Eustratie logofătul*, domnitorului *Vasile Lupu*, mitropoliților *Varlaam și Dosoftei*, cronicarului *Miron Costin*, savantului enciclopedist *Dimitrie Cantemir* etc., era etnonimul real și corect al băștinașilor, dar nu era pe placul rușilor, a fost substituit cu termenul *moldovean/moldoveni*, care reprezenta în aspect politico-juridic apartenența statală a locuitorilor Principatului Moldova. Din momentul anexării interfluviului Pruto-Nistreatan membrii subsegmentului etnic românesc din Basarabia încetaseră a mai fi supuși ai domnitorului Moldovei și, prin urmare, în ceea ce privește apartenența statală – ei nu mai erau moldoveni. După 1812 membrii subsegmentului etnic românesc din Basarabia din punct de vedere al apartenenței politico-juridice după depunerea jurământului față de împăratul rus Alexandr I, deveniseră supuși ai acestuia și în aspectul apartenenței statale deveniseră ruși. Doar atunci când vreun boier din Basarabia călătorea în afara hotarelor Imperiului Rus, în pașaportul primit de la guvernatorul civil al regiunii era indicat că el era supus al monarhului rus. Însă din punct de vedere al apartenenței etnice majoritatea băștinașilor a continuat să se considere români.

Glotonimul *limba română*, confirmat oficial în aspect juridic în Principatul Moldova încă în secolul al XVII-lea prin *Pravila lui Vasile Lupu* din 1646 și utilizat frecvent de cărturarii țării, a fost substituit

prin §19 din *Regulamentul* anului 1812 cu sintagma *limba moldovenească*, care realmente reprezenta denumirea *graiului moldovenesc* vorbit în spațiul Carpato-Nistreatan, adică prin denumirea unui grai (unei ramificații) a limbii române literare [21].

Denumirile etnonimului și ale glotonimului locuitorilor autohtoni din Basarabia de asemenea au fost denaturate și în alte acte normative și în documente oficiale ale autocrației țariste, care au reglementat statutul juridic al regiunii:

1. Instrucțiunile date de P. V. Ciceagov lui Scarlat Sturdza;
2. Cu privire la instituirea în 1813 a două departamente și a Adunării generale;
3. Așezământul obrazovaniei oblastei Bassarabiei din 1818;
4. Așezământul pentru ocârmuirea oblastei Bessarabiei din 1828 [22].

Un exemplu elocvent de impunere forțată de către autocrația țaristă în calitate de glotonim a sintagmei *limba moldovenească* nu doar locuitorilor Basarabiei, dar și populației Principatului Moldova, a avut loc în 1833. Rezidentul împăratului Nikolai I în Principatele Române în perioada ocupațiunii militare de către Imperiul Rus a Valahiei și a Moldovei din anii 1829-1834, generalul P. D. Kiselev, în legătură cu traducerea Codului Calimach din greacă în română, a ordonat ca pe foaia de titlu a legiurii traduse să fie imprimat următorul text: *Code Civil de Moldavie. Publié pour la première fois en langue Moldave sous la Présidence de S. E. Monsieur de Kisseleff, Président plénipotentiaire des Divans de Moldavie et de Valaquie, Lieutenant Général, Aide de camp Général de S.M. L'Empereur de toutes les Russies, Chevalier grand croix de plusieurs ordres. Iassy, Imprimerie de l'Abeille, 1833* [23; foto 3].

Demnitarii de stat și oamenii de cultură din Moldova n-au acceptat includerea sintagmei *limba moldovenească* în titlul colecției de legi, deoarece n-au dorit să înșele populația Principatului în ceea ce privește adevăratul glotonim al limbii naționale a locuitorilor țării – cel de *limbă română*. Ordinul generalului rus n-a fost îndeplinit. Doar pe un singur exemplar, pregătit special pentru a fi prezentat contelui Kiselev, în scopul de a-i măguli orgoliul și de a induce în eroare administrația de ocupațiune țaristă, se conținea o pagină cu titlul propus de generalul rus [24].

Administrația colonială țaristă din Basarabia denaturase nu doar glotonimul și etnonimul băștinașilor, dar și pe cel al membrilor unor grupuri naționale (etnice), constituite în baza migranților și urmașilor acestora. De exemplu, în tabelele recensământului populației din Imperiul Rus din 1897, efectuat de

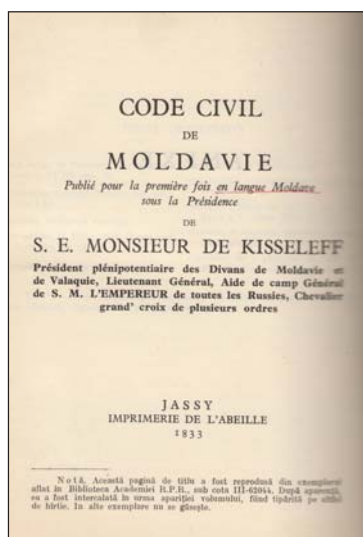

Foto 3. *Codul Civil al Moldovei*, foaie de titlu a exemplarului înmănat generalului P. D. Kiselev

către demnitarul autocrației țariste, băștinașii din Basarabia erau menționați incorect ca vorbitori ai *limbii moldovenești*, rușii – ca vorbitori ai *limbii velikoruse*, ucrainenii – ca vorbitori ai *limbii malorosiene*, găgăuzii – ca vorbitori ai *limbii turce*.

Această metodă fariseică era utilizată cu succes de către cercurile imperiale ale țarismului rus în activitatea lor multiseclară de mancurtizare a popoarelor neruse. Să ne amintim că în actele juridice ale Rusiei țariste au fost falsificate timp de secole atât etnonimele reale ale multor popoare neruse, cât și glotonimele limbilor pe care le vorbeau membrii acestor etnii. Ucrainenilor li se spunea *malorosieni*, udmurților – *votiaci*, tuvinilor – *ureanhoieni*, kazahilor – *kirghizi*, kirghizilor – *kara kirghizi*, hakașilor – *tătari din Minisinsk și Abakan*, marienilor – *ceremiși*, hanților – *osteaci*, mansilor – *voguli* etc. Limba ucraineană era prezentată în documente sub denumirea de *limbă malorosiană*, limba udmurtă – ca *limbă votiacă*, limba kazahă – drept *kirghiză*, mansiana – drept *vogulă* etc.

Dar unele personalități ale culturii autohtone din Basarabia n-au acceptat substituția glotonimului limbii materne cu sintagma *limba moldovenească* și nici pe cea a etnonimului prin termenul *moldoveni*, stabilite în actele normative și în alte documente ale administrației coloniale țariste. Ei, la fel ca și cărturarilor și savanților autohtoni predecesori, menționați anterior, în lucrările lor publicate fie la Chișinău, fie la Sankt Petersburg au specificat și au utilizat corect pentru eventualii cititori că denumirea adecvată a limbii băștinașilor din Basarabia era *limba română*, iar etnonimul – *român*.

Gavriil Bănulescu-Bodoni (1746-1821), Exarh al Mitropoliei Chișinăului și Hotinului, în *Precuvântare la Liturghierul* din 1815, editat în tipografia Mitropoliei din Chișinău, a menționat necesitatea publicării cărților de rugăciuni (cărților sfinte) în limba maternă a populației Basarabiei, utilizând tocmai de 9 ori în text sintagma *limba Rumânească*. Termenul *Rumânească*, de regulă, începea cu majuscula **R** [25]. Bibliograful Alexandru David (1910-1935), în baza investigațiilor efectuate, preciza în 1934 că *Precuvântarea* Exarhului Gavriil Bănulescu-Bodoni a fost trimisă tuturor bisericilor din Basarabia și din Transnistria *ca circulară separată* pentru informarea preoților și a mirenilor [26].

Glotonimul limba română a fost menționat și în alte cărți de rit creștin ortodox, editate în acele timpuri pentru necesitățile bisericilor din Basarabia și din Transnistria: *Molebnic* (Chișinău, 1815), *Tedeum în ziua Crăciunului* (Chișinău, 1816), *Ceaslov* (Chișinău, 1817), *Rânduiala Panihidei* (Chișinău, 1817), *Biblia* (Spb., 1819), *Noul Testament* (Spb., 1819),

Datoriile presbiterilor de popor (Chișinău, 1823), *Tedeum în ziua Crăciunului* (Chișinău, 1826) [27].

Ștefan Marțela (1783-1850), autor de lucrări metodice și didactice pentru școlile lancasteriene din Basarabia, în 1827 a editat în tipografia Departamentului învățământului public din Sankt Petersburg manualul *Gramatică rusască și românească*. În *Prefața* manualului se specifica că în Basarabia, la fel ca și în teritoriile de la vest de Prut, locuiau *români* care vorbeau *limba română* [28]. Cărturarul, prin urmare, a utilizat glotonimul *limba română* și etnonimul *român*, care reflectau realitatea obiectivă din regiune, ignorându-le pe cele false, inoculate populației de către adepții politicii de deznaționalizare și de rusificare a popoarelor anexate de către țarismul rus.

Iacob Hâncu (cunoscut în istoriografia rusă cu numele Iacob Ghinculov, 1800-1870), originar din or. Ovidiopol din stânga Nistrului, a fost pedagog la Seminarul Teologic din Chișinău, la școala lancasteriană, din 1839 – lector, iar din 1854 – profesor suplinitor la *Catedra de limbă valaho-moldovenească* a Universității din Sankt Petersburg. În creația sa științifică el a reflectat obiectiv situația lingvistică și pe cea etnică, existente către deceniul al IV-lea din secolul al XIX-lea în arealul Carpato-Danubiano-Nistean, inclusiv în teritoriile de la est de Prut.

Profesorul transnistrean, lingvist distins, a evidențiat existența *limbii române* unice atât pentru locuitorii din Moldova, cât și pentru cei din Valahia. În *Prefață* la tratatul său științific (de circa 600 de pagini) *Descrierea regulilor gramaticii valaho-moldave*, editat în 1840 în tipografia Academiei imperiale de Științe din Sankt Petersburg, el a scos în evidență în cadrul limbii române existența a două graiuri: 1) *moldovenesc* – vorbit de locuitorii spațiului geografic de la est de Carpați, inclusiv de cei din Basarabia și Transnistria; 2) *valah* – vorbit de locuitorii spațiului geografic de la sud de Carpați [29]. Autorul, reieșind din denumirile acestor două graiuri, de rând cu glotonimul *limba română*, a utilizat în paralel și denumirea *limba valaho-moldavă*, considerate de dânsul ca identice.

Savantul de asemenea a menționat că populația autohtonă din arealul Carpato-Danubiano-Nistean utilizează și etnonimul *român*. Iacob Hâncu, în acest context, în *Prefață* scria: „Chiar numirea (corect – numele) Românilor nu este întâmplătoare. Până la întemeierea voievodatului Moldovei, locuitorii ambelor principate erau cunoscuți sub numele comun de Români” [30].

Și Ioan Donceț (1821-1885), pedagog și autor de manuale pentru școlile din Basarabia, prin activitatea sa didactică și științifică a dezavuat afirmațiile nefondate ale demnitarilor administrației țariste că sintag-

ma *limba moldovenească* ar fi denumirea glotonimului și termenul *moldoveni* ar fi etnonimul locuitorilor autohtoni din regiunea anexată de Imperiul Rus în 1812. Atât în *Prefața* la manualul *Cursulu primitiv de limba rumână, compus pentru școlile elementare și IV clase gimnaziale*, cât și în *Prefața* la *Abeceda Rumână*, ambele cărți editate la Chișinău în 1865, a utilizat doar glotonimul *limba română* și etnonimul *român* [31]. Ambele manuale au fost interzise spre utilizare la instruirea copiilor din școlile din Basarabia, deoarece ele, prin conținutul lor, erau contrare politicii țarismului rus, care urmărea deformarea conștiinței naționale a românilor moldoveni din Basarabia, deznaționalizarea și rusificarea lor.

Contra deznaționalizării și denaturării adevărului științific s-au ridicat și alți oameni instruiți din sânul altor etnii. Bunăoară, personalități remarcabile ale culturii ucrainene, ca Taras Șevcenko, Ivan Franko, Lesea Ukrainka ș.a., încă în secolul al XIX-lea au caracterizat etnonimul de *malorosian* și glotonimul *limbă malorosiană* ca umilitoare pentru poporul ucrainean. Prin eforturile oamenilor de cultură și ale activiștilor mișcării de eliberare națională din Ucraina către începutul secolului al XX-lea autohtonii din țara vecină au conștientizat că sunt ucraineni și vorbesc limba ucraineană.

Un proces similar s-a derulat anevoios în secolul XX și în RASS Moldovenească, ulterior în RSS Moldovenească. Din cauza represiunilor regimului totalitar sovietic însă, conștientizarea identității naționale începe a se dezvolta mai amplu și mai liber doar începând cu anul 1989.

Nici regimului totalitar sovietic nu i-a convenit realitatea istorico-științifică a culturii juridice și lingvistice a Țării Moldovei. Investigațiile efectuate arată că nici într-un manual de istorie, nici într-un tratat științific, nici într-o ediție enciclopedică editate în RSS Moldovenească n-au fost reproduse integral titlurile cărților mitropolitului Varlaam din 1643 și ale domnitorului Vasile Lupu din 1646, prezentate de noi mai sus, ci doar denumirile lor succinte: *Cazania* lui Varlaam, *Pravila* lui Vasile Lupu. Cauza principală a fost determinată nu de faptul că titlul lucrării era desfășurat, după cum era specific și altor cărți din epoca medievală, ci de aceea că titlurile respective informau cititorii că ele erau scrise în *limba românească*. Conducerea partidului comunist nu dorea ca locuitorii RSS Moldovenești, mai cu seamă elevii, studenții, cadrele didactice, intelectualitatea să afle că deja în anii 1643-1646 limba oficială a Statului Moldova era *limba română*.

În perioada dictaturii comuniste unii autori benevol, alții din cauza constrângerilor impuse de regimul politic, au comis falsificarea directă a denumirii lim-

bii utilizate în documentele istorico-juridice și lingvistice. Astfel, în revista *Octombrie* (Октябрь) din 1956 a fost publicat articolul *Pravila lui Vasile Lupu – un monument al dreptului moldovenesc și al limbii moldovenești* (p. 77-82). La p. 82 era scris negru pe alb că *limba Pravilei lui Vasile Lupu este limba moldovenească atotnorodnică* [32]. În anul 1967, în vol. I al tratatului academic *Istoria RSS Moldovenești* se menționa că *Pravila* lui V. Lupu „prezintă un deosebit interes ca izvor pentru studierea etapelor inițiale de formare și dezvoltare a limbii literare moldovenești” [33]. Aceeași afirmație o întâlnim la p. 310-311 ale vol. 5 al *Enciclopediei sovietice moldovenești* [34], la p. 151 a vol. I al *Enciclopediei Literatura și arta Moldovei* [35], la p. 634 a lucrării *Краткая энциклопедия: Советская Молдавия* [36] etc.

Asemenea lucrări și îndreptare au fost editate în tiraje de mii și zeci de mii de exemplare. Cu această literatură au fost completate abundent bibliotecile tuturor instituțiilor de învățământ, bibliotecile publice de la orașe și sate. În consecință, când cineva se interesa în ce limbă a fost scrisă și editată *Pravila* lui Vasile Lupu, el era informat de numeroasele publicații sovietice că primul cod de legi al Țării Moldovei ar fi văzut lumina tiparului în *limba moldovenească*.

Prin asemenea manipulări ideologice și falsificări ale adevărului istorico-științific privind reflectarea documentelor politico-juridice și lingvistice a fost deformată conștiința bunelor și a părinților locuitorilor Republicii Moldova.

Deși nu mai există URSS și nici cenzura sovietică, totuși unii demnitari, lideri de partide, savanți, din considerente politice mai continuă să ignoreze cazurile de întrebuițare a glotonimului *limba română* în documentele oficiale ale Principatului și în operele cărturarilor Țării Moldovei, prefăcându-se uneori a nu le observa, iar alteori, denaturând viziunile autorilor care le-au elaborat, le prezintă în formularea convenabilă scopurilor urmărite, afirmând eronat că ar fi fost scrise în așa-numita *limbă moldovenească*. De exemplu, doctorul habilitat în istorie Vasile Stati în cartea *Istoria Moldovei în date* induce în eroare cititorii, afirmând că *Pravila aleasă* a lui Eustratie logofătul din 1632, *Carte românească de învățătură* <...> (*Cazania*) a mitropolitului Varlaam din 1643, *Carte românească de învățătură* <...> (*Pravila*) domnitorului Vasile Lupu din 1646 ar fi fost, chipurile, scrise în *limba moldovenească* [37].

Lipsită de orice argument științific este afirmația vehiculată de unii până astăzi, că limba autohtonilor din Republica Moldova este limba moldovenească, întrucât corespunde politonimului Moldova. Or, există zeci de țări în care denumirea limbii oficiale nu corespunde cu denumirea statelor respective.

De exemplu, potrivit art.13 din Constituția Braziliei, limba oficială a locuitorilor statului este *limba portugheză*. În toate celelalte state latinoamericane limba oficială este *limba spaniolă*. În circa 18 țări din Orientul Apropiat și din Africa de Nord nu există asemenea denumiri de limbi inventate ca: siriana, libaniana, irakiana, egipteana, tunisiana, algeriana etc. În constituțiile statelor menționate este stipulat că locuitorii celor circa 18 state folosesc în calitate de limbă oficială *limba arabă*. Constituția Siriei din 1950 prin art. 4 decretă limba oficială a statului *limba arabă*. Aceasta a fost legiferată drept limbă oficială în Liban prin art.11 al Constituției din 1926, în Irak –

prin art.17 al Constituției din 1925, în Iordania – prin art. 2 al Constituției din 1952, în Egipt – prin art. 3 al Constituției din 1956 și art. 5 al Constituției din 1964, în Tunisia – prin art. 1 al Constituției din 1961, în Algeria – prin art. 5 al Constituției din 1963 și art. 3 al Constituției din 1976. Și nu se întâmplă nicio catastrofă din cauza că locuitorii țărilor enumerate în constituțiile lor au legiferat limba arabă în calitate de limbă oficială a celor 18 state din Orientul Apropiat și din Africa de Nord (vezi tabelul).

Din cele menționate se conturează formula universală a jurisprudenței: **populația statelor legate prin comunitatea provenienței și dezvoltării is-**

**Corelația dintre denumirea unor state,
apartenența politico-juridică a locuitorilor, glotonimul și etnonimul lor**

Denumirea statului	Apartenența politico-juridică (supușenia, cetățenia)	Glotonimul	Etnonimul
Epoca antică			
Atena	atenieni	elenă	eleni
Corint	corinteni	elenă	eleni
Siracuza	siracuzeni	elenă	eleni
Sparta	spartani	elenă	eleni
Epoca medievală			
Republica Novgorod	novgorodeni	rusă	ruși
Republica Pskov	pskoviteni	rusă	ruși
Principatul Iaroslav	iaroslaveni	rusă	ruși
Principatul Moscova	moscoviți	rusă	ruși
Principatul Vladimir	vladimireni	rusă	ruși
Imperiul Otoman	otomani	turcă	turci
Republica Genova	genovezi	italiană	italieni
Republica Veneția	venețieni	italiană	italieni
Principatul Moldova	moldoveni	română	români
Principatul Valahia (Muntenia, Țara Românească)	valahi (munteni, români)	română	români
Epoca modernă			
Bavaria	bavarezi	germană	germani
Prusia	prusaci	germană	germani
Saxonia	saxoni	germană	germani
Regatul Sardiniei (Piemont)	sardinieni (piemontani)	italiană	italieni
Regatul Napolitan	napolitani	italiană	italieni
Epoca contemporană			
Belgia	belgieni	valonă (franceză), flamandă (olandeză), germană	valoni, flamanzi, germani
Elveția	elvețieni	germană, franceză, italiană	germani, francezi, italieni
Cipru	ciprioți	greacă, turcă	greci, turci
Algeria	algerieni	arabă	arabi
Egipt	egipteni	arabă	arabi
Libia	libieni	arabă	arabi
Siria	sirieni	arabă	arabi
Sudan	sudanezi	arabă	arabi
Singapore	singaporeni	malaeză, chineză	malaezi, chinezi
Republica Moldova	moldoveni	română	români

torice, prin multiple relații frățești spirituale, culturale, economice, politico-juridice seculare vorbește una și aceeași limbă.

Pornind de la faptul că în sec. XVI-XVIII aceeași terminologie creștin-ortodoxă, elaborată de către diaconul Coresi în cărțile *Întrebarea creștinească* (Brașov, 1560-1561), *Psaltirea românească* (1570), *Psaltirea slavo-română* (1571) era utilizată și în textele rugăciunilor către **Sfântul Împărat Ceresc**, predicate și în bisericile și mănăstirile din cele trei țări românești; că aceeași terminologie juridică stătea la baza normelor de drept ale actelor legislative din Moldova și Valahia; că domnitorul Vasile Lupu în calitate de monarh al țării și de deținător suprem al puterii legislative, executive și judecătorești, prin codul de legi, adoptat la Iași în 1646, juridic a stabilit că limba oficială a Statutului Moldova era *limba română*; că mitropolitul Varlaam – deținător suprem al puterii ecleziastice din Țara Moldovei – în *Cartea românească de învățătură* din 1643 (numită deseori succint *Cazania* lui Varlaam) scria negru pe alb că limba locuitorilor Principatului era *limba română*; că domnitorul savant, membrul titular al Academiei din Berlin Dimitrie Cantemir, deși în *Descrierea Moldovei* a scris despre *limba moldovenilor*, care, potrivit deducțiilor cugetătorului, era comună și locuitorilor Valahiei și Transilvaniei, totuși în *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* el a demonstrat că locuitorii celor trei țări surori vorbeau una și aceeași limbă, adică *limba română*, toate aceste precizări și dovezi istorico-juridice incontestabile ne dau posibilitatea să menționăm că demnitarii instituțiilor laice de stat și ale celor ecleziastice, cărturarii și lumea cultă din Moldova, Valahia și Transilvania conștientizau pe deplin că limba literară utilizată în editarea cărților din cele trei țări era *limba română*.

Să nu uităm că prin eforturile constante ale autorităților Imperiului Rus și ale regimului totalitar comunist din URSS timp de peste două secole (1768-1991) populației autohtone din teritoriile Moldovei de la est de Prut, prin intermediul actelor legislative, formularelor administrativ-politice, școlilor, bisericii, ziarelor, revistelor, manualelor școlare, articolelor cvasiștiințifice, monografiilor, enciclopediilor, emisiunilor radiofonice și televizate, i s-a inoculat ostentativ ideea falsă că *graiul moldovenesc* ar fi chiar *limba ei literară*, și această idee aberantă a condus la deformarea conștiinței naționale a sute de mii de bune și străbune ai băștinașilor; totuși grație activității unor personalități marcante ale culturii române din Basarabia ca: mitropolitul Gavriil Bănulescu Bodoni, Alexandru Sturza, Alexandru Donici, Alecu Russo, Ștefan Marțela, Iacob Ghinculov, Ioan Doncev, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Zamfir Arbo-

re Ralli, din secolul al XIX-lea, cât și în secolul al XX-lea a lui Constantin Stere, Alexei Mateevici, Ion Dic Dicescu, membrilor Uniunii Scriitorilor și ai altor asociații culturale; a militanților mișcării de eliberare națională din anii 1940-1991; a unor profesori din diverse școli și instituții din învățământul mediu-special și superior, elevi și studenți, în pofida presiunilor la care erau supuși, s-a reușit păstrarea și transmiterea din generație în generație a adevărului istorico-științific, potrivit căruia *graiul moldovenesc*, la fel ca și *graiurile muntenesc, bănățean, crișan și maramureșean* au fost și continuă să fie părți componente ale *limbii literare române*. Graiurile menționate, în aspect științific nu dispun bunăoară de forme proprii de conjugare a verbelor, de declinare a substantivelor. De asemenea, ele nu dispun nici de numerale, nici de pronume distincte față de cele ale limbii literare române. Toate graiurile se ghidează de una și aceeași gramatică științifică comună – *gramatica limbii literare române*.

Luând în considerație faptul că Declarația de Independență a Republicii Moldova din 27 august 1991 în calitate de document de importanță istorică epocală, elaborat și adoptat de către deputații primului Parlament al țării noastre, fără a fi dirijați de guvernanții de la Kremlin, conținutul căruia a fost aprobat și prin votul sutelor de mii de participanți la Marea Adunare Națională, întruniți în centrul Chișinăului, oficial a statuat că *limba maternă* a locuitorilor autohtoni din republică este *limba română*; că savanții specialiști-filologi Silviu Berejan, Nicolae Bilețchi, Anatol Ciobanu, Haralambie Corbu, Nicolae Corlăteanu ș.a., prin conceptul prezentat la Ședința largită a Prezidiului Academiei de Științe a Moldovei din 9 septembrie 1994 și remis ca răspuns Parlamentului Republicii Moldova privind istoria utilizării *glotonimului limba moldovenească*, au demonstrat cu argumente concludente adevărul istoric și științific că *limba de stat* (oficială) a Republicii Moldova este *limba română*; că președintele Republicii Moldova Mircea Snegur, prin inițiativa legislativă din 27 aprilie 1995, a propus Parlamentului de a modifica articolele 13 și 118 din Constituție în scopul fixării denumirii corecte a limbii de stat prin *glotonimul limba română*; că în cadrul ședințelor Conferinței științifice *Limba română este numele corect al limbii noastre*, organizată la solicitarea unor deputați din Parlament în zilele 20-21 iulie 1995, savanți filologi cu renume din Moldova, Ucraina și din Federația Rusă: Haralambie Corbu, Nicolae Corlăteanu, Silviu Berejan, Anatol Ciobanu, Alexandru Dârul, Ion Ețcu, Raimond Piotrowski, Stanislav Semicinski, Vitalie Marin, Maria Cosniceanu, Vasile Pavel, Anatol Eremia, Arcadie Evdoșenco, Nicolae Raevschi, Anton Borș, susținuți de ju-

ristul Dumitru C. Grama în textul rezoluției adoptate au evidențiat din nou că *denumirea corectă a limbii de stat a republicii este glotonimul limba română*; că prin Hotărârea Curții Constituționale a republicii din 5 decembrie 2013 s-a stabilit că decizia din *Declarația de Independență* referitoare la *limba română* ca limbă de stat a Republicii Moldova prevalează asupra articolului 13 din Constituție ce stipulează că limba moldovenească ar fi limba de stat; putem afirma că forurile științifice naționale în baza mai multor argumente concludente au demonstrat necesitatea reparării erorilor comise în textele articolelor 13 și 118 din Constituția anului 1994 prin înlocuirea sintagmei *limba moldovenească*, care realmente este doar denumirea graiului vorbit, și fixarea glotonimului *limba română*, care este denumirea corectă a limbii literare a populației autohtone din republică.

Bibliografie

1. Acte legislative ale RSS Moldovenești cu privire la decretarea limbii moldovenești limbă de stat și revenirea ei la grafia latină. Ch.: Cartea Moldovenească, 1990, p. 3.
2. Ibidem.
3. Ibidem, p. 5.
4. Grama D. ș.a. Aviz la proiectul Constituției Republicii Moldova. În: Moldova Suverană, 2 iunie 1993, p.3.
5. Piotrowski R. O limbă cu două denumiri? În: Revista de lingvistică și știință literară, 1995, nr. 5, p. 47.
6. Carte românească de învățătură. Ediție critică. București: Editura Academiei R. P. Române, 1961, p. 32-33.
7. Ibidem, p. 38.
8. Apud: Varlaam. Opere. Ch.: Hyperion, 1991, p. 20.
9. Ibidem, p. 18.
10. Ibidem, p. 22.
11. Carte românească de învățătură..., p. 38.
12. Ureche Grigore, Costin Miron, Neculce Ion. Letopisețul Țării Moldovei... Cronici. Ch.: Hyperion, 1990, p. 67.
13. Apud: Varlaam. Opere..., p. 20.
14. Ibidem, p. 480.
15. Ibidem, p. 486.
16. Ureche Grigore ș.a. Op.cit., p. 25-26.
17. Cantemir Dimitrie. Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei. Vol. II. București: Institutul Cultural Român, 2007, p. 335.
18. Cantemir Dimitrie. Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor. Ediție îngrijită de Stela Toma. Vol. I. Partea I. București: Minerva. 1999, p. 89.
19. Ibidem, p.157.
20. Покровский М. Н. Избранные произведения в четырех книгах. Книга 4. Лекции, статьи, речи. Москва: Мысль, 1967, с. 129-135.
21. Poștarencu D. O istorie a Basarabiei în date și documente (1812-1940). Chișinău: Cartier, 1998, p. 64-66.
22. Ibidem, p. 66-70.
23. Codul Calimach: Ediția critică. București: Editura Academiei R. P. Române, 1958, p. 56-57, 860.
24. Ibidem, p. 860-867.
25. David A. Tipăriturile românești în Basarabia sub stăpânirea rusă (1812-1918). Ch.: Universitas, 1993, p. 25-28.
26. Ibidem, p. 28-30.
27. Ibidem, p. 31-69.
28. Ibidem, p. 70-72.
29. Ibidem, p. 83-101.
30. Ibidem, p. 84, 93.
31. Ibidem, p. 144-163.
32. Советов П. Уложение Василе Лупу – памятник молдавского права и языка. В: Октябрь, 1956, №.5, с.82.
33. История РСС Молдовенешть. Вол I. Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1967, p. 295.
34. Енциклопедия советикэ молдовеняскэ. Вол. 5. Кишинэу: Едитура ЕСМ, 1975, п. 310-311.
35. Литература ши Арга Молдовой. Енциклопедие. Вол. 2. Кишинэу: Едитура ЕСМ, 1986, p.151.
36. Советская Молдавия: Краткая Энциклопедия. Кишинев: Изд-во МСЭ, 1982, п. 634.
37. Stati V. Istoria Moldovei în date. Ch.: Tipogr. Academiei de Științe, 1998, p. 120, 124, 125, 144.

Păretar, motivul *Prescure*, începutul sec. al XIX-lea. Nr. 425